

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь—бакалавр

на тему:

**«ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНІ ПЕРЕШКОДИ У ПОЛІТИЧНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКИНЬ»**

Виконала: студентка 4-го
року навчання спеціальності
054 «Соціологія»
Ярош Марта Олегівна

Керівник: Марценюк Т.О.
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Рецензент: Оксамитна С. М.
Докторка соціологічних наук
професорка кафедри соціології НаУКМА

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »
Секретар ЕК: _____
« ____ » _____ 2020 р.

Київ–2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ ЖІНОК У ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	6
1.1. Гендерна критика політичної системи.....	6
1.2. Залученість жінок до політики в Україні.....	11
1.3. Перешкоди політичній діяльності жінок.....	14
1.4. Заходи із залучення жінок до політики.....	16
РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНІ ПЕРЕШКОДИ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКИНЬ.....	20
2.1. Методологічні засади опитування жінок у політиці.....	20
2.2. Думка політикинь про гендерно зумовлені перешкоди.....	23
2.2.1. Перешкоди в період рекрутингу до політики.....	23
2.2.2. Перешкоди під час політичної діяльності.....	28
2.2.3. Побаження для подальшого покращення ситуації.....	36
ВИСНОВКИ.....	40
Список використаних джерел.....	43
ДОДАТОК А. Гайд для проведення інтерв'ю.....	47
ДОДАТОК Б. Транскрипт проведеного інтерв'ю.....	49

ВСТУП

Рівний доступ жінок та чоловіків до участі в політичній діяльності є важливою складовою розвитку гендерної рівності, функціонування демократії та захисту прав людини, так як це відкриває жінкам доступ до владних повноважень та можливість прийняття владних рішень.

Ряд міжнародних зобов'язань декларують забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у політичному процесі. Зокрема, в Україні ратифіковано основні міжнародні документи, як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Пекінська декларації та Платформи дій. В Угоді про асоціацію «Україна – ЄС» йдеться про 6 директив, у яких йде мова про недискримінацію та забезпечення рівності, серед яких і рівне ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності. Нещодавно Президент України Володимир Зеленський підписав указ про дотримання 17 Цілей Сталого Розвитку України на період до 2030 року, серед яких є і гендерна рівність та припинення дискримінації проти жінок та дівчат.

На національному рівні, українське законодавство містить низку законів, що забезпечують гендерну рівність. Зокрема вона гарантується статтею 24 Конституції України. В 2005 році було прийнято закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Існує також і ряд законів, що передбачають збільшення залученості жінок до політики, зокрема закон про «Політичні партії України» та «Про місцеві вибори», які передбачають добровільну 30% гендерну квоту. У 2019 було ухвалено Виборчий кодекс, який передбачає гендерну квоту у 40 %. Однак, незважаючи на формальне декларування рівності жінок та чоловіків у політичній сфері, законодавство не передбачає санкцій за недотримання квотування, а отже носить переважно декларативний характер. Ми спостерігаємо недостатню представленість жінок на державному та місцевому рівнях. За результатами Звіту з глобального гендерного розриву за 2020 рік

(The Global Gender Gap Report), підготовленого Світовим економічним форумом Україна займає 83 місце у рейтингу політичних прав та можливостей, що вказує на нестачу регулювання гендерних відносин у політичній сфері. Згідно з базою даних Міжпарламентської спілки, у Верховній Раді 8 скликання було 11.6 % жінок. Зараз ця кількість зросла до 20.5 %. У складі нового Кабінету Міністрів 6 жінок з 19 членів, що складає 31%. На місцевому рівні частка жінок різниться від 15% в обласних радах до 56% в сільських радах. Однак, існує тенденція, що чим вищим є рівень ради, тим менше жінок у ньому представлено. Отже, зберігається переважання чоловіків у політичному процесі, а політичне представництво в Україні лишається гендерно незбалансованим.

Одним з чинників низької залученості жінок до політичного процесу є наявність гендерно зумовлених перешкод. Вітчизняні (М. Скорик, Т. Марценюк, С. Оксамитна) та західні (Кімел, Далеруп та інші) дослідники та дослідниці звертають увагу на участь жінок у політиці та на ряд перешкод, з якими стикаються жінки у процесі рекрутингу у політику, або безпосередньо під час політичної діяльності.

Актуальність цієї роботи зумовлена й соціальними процесами, які відбуваються зараз в Україні, а саме новим складом Верховної Ради та Кабінету Міністрів.

Об'єктом дослідження виступили жінки, залучені у політичну діяльність на державному та місцевому рівнях в Україні. **Предметом** дослідження стали гендерно зумовлені перешкоди у політичній діяльності жінок. **Метою** дослідження було з'ясувати гендерно зумовлені перешкоди у політичній діяльності українських політикинь.

Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань:

1. Узагальнити гендерну критику політичної системи в суспільстві.
2. Опрацювати існуюче законодавство стосовно рівного доступу жінок та чоловіків до політики.

3. З'ясувати фактори, що перешкоджають залученню жінок до політики.

4. Виявити фактори, що перешкоджають активній політичній діяльності жінок.

5. З'ясувати, які зміни зроблять політичне середовище комфортнішим для жінок.

Теоретична частина роботи включає аналіз концепцій «гендерної сергегації» та скляної стелі Дж. Лорбер (J. Lorber), гендерованості місця праці М. Кіммела (M. Kimmel) та результати існуючих досліджень стосовно політичної участі жінок, рівня їхньої залученості та перешкод, які заважають їхній активній політичній участі.

Емпіричну частину роботи становлять результати 11 проведених напівструктурованих інтерв'ю з українськими політикинями, що залучені до політики на національному та місцевому рівнях: народні депутатки та депутатки місцевих рад. Було обрано якісницьку методологію, так як вона дає можливість отримати глибшу та детальнішу інформацію про аспекти досвіду респонденток та отримати більше різноманіття відповідей. Для аналізу інтерв'ю було використано метод якісницького контент аналізу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ ЖІНОК У ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Гендерна критика політичної системи

Політика є тією сферою, що надає доступ до владних повноважень і має значний вплив на суспільне життя. Для розбудови суспільства гендерної рівності важливим є рівний доступ жінок та чоловіків до економічних, соціальних, культурних та політичних прав. Однак, саме у сфері політичної участі спостерігається суттєвий гендерний дисбаланс та нерівність статей. Тому гендерний вимір політичної участі є важливим складником для аналізу стану рівності у суспільстві.

Гендерний вимір політичної участі жінок привернув увагу західних дослідників у 1970-х роках. У контексті розвитку феміністичного руху й розширення прав жінок, все більша їх кількість виражала інтерес у політичній діяльності. Однак основний дискурс політичної теорії лишався незмінним та виключав жінок та їх інтереси з політичної теорії. Протягом багатьох років жінки лишались виключеними з публічної сфери. Це призвело до ігнорування їх політичної участі. Ще з часів античності вважалося, що біологічні та культурні особливості не дозволяють жінкам займати позиції у владних структурах. Існувала чітка дихотомія між публічним та приватним і жінкам відводилась саме сфера приватного (Чикалова, 2001, с. 82-83).

Дослідники гендерних студії розглянули взаємозв'язок гендеру та влади (Коннел, Кімел). М. Кімел в роботі «Гендероване суспільство» зазначає, що в основі гендерних відносин знаходиться не відмінність, а нерівність. Кімел стверджує, що влада не породжена гендерними відмінностями, а навпаки, гендерні відмінності породжені владою. На думку науковця, влада не є атрибутом окремих індивідів, певним набутком, а є властивістю групового соціального життя. Гендер є символом влади, яку чоловіки як група мають над жінками. Жінки як група не наділені владою і не відчують себе при владі.

Це пов'язано з тим, що «гендер так само є частиною інститутів, як і складовою нашої ідентичності» (с. 145). Інститути самі по собі не є гендерно-нейтральними. В інститутах «створюються гендеровані нормативні стандарти та насаджується гендерована інституційна логіка» (с. 146). Також і індивіди, які займають місця в цих інституціях, так само є гендерованими. Маскулінність розглядається як стандарт. В свою чергу, гендеровані інституції відтворюють гендерну нерівність. Отже, хоч деякі чоловіки й можуть не відчувати себе «при владі», однак саме суспільство є гендерованим, підтримуючи владу чоловіків, як групи (2003, сс. 145-154).

На думку дослідниць, існуючі пост-радянські гендерні контракти не сприяють жіночій політичній активності. Гендерний контракт – контекстуально зумовлений, ієрархічно структурований зразок взаємодії статей (Темкина & Роткирк, 2002, с. 6). Домінуючим гендерним контрактом Радянського Союзу була працююча мати – жінка, що працює повний день, займається вихованням дітей та веденням домашнього господарства, так зване «потрійне навантаження» (Темкина та ін, 2002). Однак, цей контракт не передбачав жіночого прагнення до кар'єри. Особливо це вплинуло на залученість жінок у політичну сферу. Політика традиційно вважалась чоловічою справою, а у випадку жіночої політичної активності відтворювались уявлення про традиційну жіночу роль, так як основними сферами їхньої діяльності були питання материнства, родини, дитинства. Таким чином, гендерний контракт відтворювався й на рівні політичного. (Здравомыслова Е. А., Темкина А. А., 1996)

Тамара Мельник стверджує, що участь у виборах для чоловіка та жінки є напрямом відтворення гендерної сутності, бо «вибори детерміновані гендерним статусом їх учасника, гендерною ієрархією в суспільстві, моделями гендерної поведінки громадян, гендерною належністю виборців, вбудованою в структуру всіх інститутів поряд з національною, класовою належністю, яка відповідно задає тональність у системі реальних соціальних відносин “панування – підкорення”» (2004, с. 235). Ці фактори впливають

безпосередньо на результати виборів до парламенту та органів місцевого самоврядування.

Виділяють три рівні аналізу залучення жінок до політики: макрорівень (суспільний), мезорівень (партійний) та мікрорівень (індивідуальний). На макрорівні розглядаються чинники, пов'язані з суспільним сприйняттям жінок у політиці, та пов'язаними з цим гендерними стереотипами. До мезорівня відносяться партійні та організаційні чинники, а до мікрорівня – індивідуальні чинники: бажання та навички жінок. (Марценюк, 2019б). Було досліджено чинники участі жінок у політичній діяльності. Серед них виділяють політичну соціалізацію, структурні та біографічні фактори. По-перше, жінки та чоловіки мають різну політичну соціалізацію, що призводить до різного ставлення до політики й політичної активності загалом. Хлопчиків орієнтують на рішучість, досягнення цілей, в той час як для дівчат схвалюється залежна поведінка та піклування про оточуючих. Політика лишається сферою, в якій ролі жінки не узгоджуються. До структурних факторів належать нерівність розподілу ресурсів, нерівність у сфері освіти, різниця у прибутках та нижча представленість жінок у тих сферах, де фактично відбувається рекрутинг до політики. Біографічні фактори пов'язані з особливостями жіночого досвіду, веденням домашнього господарства та піклуванням за дітьми, яке традиційно розглядається як «жіноча» сфера. Тому жінки частіше приходять у політику у більш пізньому віці (Темкина, 1996).

Дослідники зазначають, що на доступ жінок до політики впливає й виборча система. Результати досліджень демонструють, що країни з пропорційною виборчою системою мають більший відсоток жінок у порівнянні з одномандатними округами (Matland & Studlar, 1996). О. Ярош зазначає, що при цьому важлива гендерна збалансованість виборчих списків та гендерна чутливість політичних партій як суб'єктів виборчого процесу (2018). До такого ж висновку приходять й Музер аналізуючи представництво жінок у пострадянських державах приходять до висновку до пропорційної системи додається ще й фактор політичних партій. Тобто, певні партії є більш

дружніми до кандидаток. Також, має вплив й низька організованість жіночих рухів в середині партій, тому жінки не мають достатніх важелів впливу на прийняття рішень (2003).

Дослідники визначають такі чинники, що забезпечують переваги чоловіків при входженні в політику:

- Історична традиція чоловічого домінування
- Зосередженість власності та ресурсів поміж чоловіків
- Обмежений гендерний світогляд
- обмеженість політичних поглядів і пріоритетів лідерів жіночих організацій
- поширення традиційних поглядів, розподіл «приватної» сфери як жіночої та «публічної» як чоловічої (Мельник, 2004, с. 239).

Чоловіки є «гомосоціальний адмінресурсом», та мають сильні відлагоджені міжособистісні зв'язки по вертикалі й горизонталі (Мельник, 2004, с. 240). Тому жінкам важче увійти у вже налагоджену схему. Це підтверджують й результати мережевого дослідження: «локальна важливість жінок в українських політичних елітах значною мірою залежить від їхньої вкоріненості у мережі чоловіків» (Костюченко та ін., 2014).

Одним із явищ, що спричинюють нерівномірну представленість жінок у політиці є гендерна сегрегація. Вертикальною сегрегацією називається явище, при якому «жінки і чоловіки нерівномірно розподілені за посадами та статусами всередині певної галузі або установи» (Маєрчик, 2017 с. 90).

Горизонтальна сегрегація – переважання людей однієї статі у певному сегменті ринку, тобто поділ професій на «жіночі» та «чоловічі». (Маєрчик, с. 84) Гендерну сегрегацію та пов'язане з ним явище «скляної стелі» описує Дж. Лорбер (Lorber, 1995) у праці «Парадокси гендеру» (Paradoxes of gender). Робота, яку виконують жінки та чоловіки не є «різною, але рівною». Навпаки, жіноча робота є нижче оплачуваною та менш престижною. На думку дослідниці, жінки розглядаються як потенційні керівниці лише у сферах, що лежать у зоні турботи інших жінок, наприклад освіта чи медицина. Жіночі

досягнення у «чоловічих сферах» залишаються невидимими. Також дослідниця зазначає, що під час вибору керівника/керівниці чоловіки розглядаються як ті, хто здатен репрезентувати інтереси спільноти, в той час як жінки можуть репрезентувати лише жіночу думку. Це призводить до того, що навіть у так званих жіночих сферах, як соціальна робота, чоловіки займають керівні посади. Жінки у сферах, де більшість працівників чоловіки, рідко досягають керівних позицій (с. 226).

З гендерною сегрегацією пов'язане явище скляної стелі при якому жінки досягають певної позиції і не можуть просунутися далі, попри амбіції, мотивацію та здібності. (сс. 227-230). Сегрегація та «скляна скеля» є взаємопов'язаними та зумовлюють одне одного. На це явище звертав увагу і М. Кімел (2003). Скляною стелею Кімел називає сукупність «штучних бар'єрів, які виникли на ґрунті світоглядних чи організаційних упереджень та які заважають кваліфікованим індивідам просуватися службовою драбиною в межах своєї організації і обіймати посади управлінського рівня» (с. 287).

Скандинавські країни часто згадуються як гарні зразки інституціоналізації гендерної рівності в суспільстві, зокрема у політичній сфері. Д.Далеруп (D.Dahlerup) у роботі «Від малої до великої меншини: жінки в скандинавській політиці» (From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics) наводить процес участі жінок у політичній сфері у Скандинавських країнах. Дослідниця зазначає, що жінки як меншина у політичному світі стикаються з такими проблемами, як вищий відсоток припинення діяльності, виключення з інформаційної мережі, рольові конфлікти, нижчий відсоток підвищення та інші. Слід зазначити, що деякі з цих проблем є наслідком не лише зайнятості у політичній сфері, а й загалом статусу жінок у патріархальному суспільстві. Політикині часто змушені доводити, що вони такі ж здібні, як і політики. Далеруп зазначає, що питання жінок у політиці увійшло у політичний дискурс скандинавських країн, що призвело до збільшення можливостей жінок загалом, а не лише жінок, задіяних у політиці. (1998)

Отже, дослідниками було розглянуто взаємозв'язок гендеру та влади та гендерованість інститутів, зокрема й політичного. Було виділено ряд чинників, що заважають політичній участі жінок, серед них політична соціалізація, структурні чинники (нерівність у ресурсах, освітня нерівність) та біографічні фактори. Також було розглянуто явище скляної стелі, що не дає змогу жінкам займати високі посади.

1.2. Залученість жінок до політики в Україні

В Україні ратифіковано основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Серед них «Цілі сталого розвитку» (2017) та Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1997). Згідно цих угод, гендерна рівність має бути одним із пріоритетних напрямків розвитку державної політики.

Також в Україні існує законодавча база, що має на меті розширення доступу жінок до політичної діяльності. По-перше, це Конституційне забезпечення рівних прав та заборона дискримінації за ознакою статі. Це передбачено статтею 24 Конституції України. Дана стаття гарантує рівні права для жінок та чоловіків зокрема у громадсько-політичній діяльності. Також, у 2005 році було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який передбачає утвердження гендерної рівності та недопущення дискримінації за ознакою статі. В 2015 році була принята поправка до закону «Про політичні партії», яка передбачає законодавчу квоту у 30%. Окрім іншого, даний закон передбачає гендерно-правову експертизу законодавства та представництво жінок у виборчих списках. У квітні 2018 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Зокрема, дана програма передбачає удосконалення існуючої нормативно-правової бази, удосконалення механізму проведення гендерно-правової експертизи, внесення гендерної складової до

програми реформ та зменшення гендерного дисбалансу у сфері державної служби.

Незважаючи на законодавчу базу, в Україні існує недопредставленість жінок в політичній сфері, на що вказують дані міжнародних звітів, у яких залученість жінок до політичного життя розглядається як важливий показник гендерної рівності в суспільстві. За даними Міжнародного звіту з глобального гендерного розриву (The Global Gender Gap Report) , що фіксує глобальний гендерний розрив, станом на 2020 рік Україна займає 59 місце в загальному рейтингу та 83 місце у рейтингу політичних прав та можливостей. Серед 4 показників, що формують рейтинг, ситуація з політичною репрезентацією найгірша. Ми спостерігаємо покращення показників у порівнянні з минулим роком (65 та 105 місця відповідно), однак загалом показники лишаються досить низькими. За даними Міжпарламентської спілки (Inter-Parliamentary Union, 2020), Україна займає 100 місце за кількістю жінок в парламенті. Нині цей показник становить 20.8%. З одного боку, спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення представництва жінок. Однак, доступ до владних позицій все ще обмежений. Вперше жінки в керівництві Верховної Ради з'явилися у восьмому скликанні: Оксана Сироїд стала заступницею спікера, а згодом Ірина Геращенко стала першою віце-спікеркою. У нинішньому скликанні Ради єдиною жінкою в президії є Олена Кондратюк, яка є заступницею спікера (Попович, 2020). На думку дослідників, ця суперечливість між задекларованим та дійсним станом речей свідчить про відсутність гендерного світогляду та розуміння механізмів його втілення. (Мельник, 2004, с. 238).

Результати гендерного моніторингу парламентських виборів 2019 року проведеного Українським жіночим фондом разом з Національним Демократичним Інститутом демонструють, що серед кандидатів було 1315 жінок (23%) та 4515 чоловіків (77%). Більшість політичних партій дотримались квоти й середній відсоток представництва жінок був 32%. Однак, переважно жінки представлені у другій половині списку, де вони мали менші

шанси на обрання. Єдиною партією, де представництво жінок в першій половині списку є дещо вищим, ніж в другій, стала «Європейська солідарність» (Український жіночий фонд, 2019).

Представництво жінок у одномандатних округах було вдвічі нижчим ніж у списках – 17% проти 32%. Найвищий відсоток жінок серед кандидатів у одномандатних виборчих округах – в партії «Голос» (29%), «Опозиційний блок» (22%) та «Самопоміч» (20%). Найкраще жінки представлені серед кандидатів від партій у одномандатних виборчих округах Черкаської області (27%) та м. Київ (26%), а найгірше у Тернопільській області – 9%, Івано-Франківській – 8%, Кіровоградській – 7% та Закарпатської – 3%. У Волинській області, серед кандидатів від десяти партій у одномандатних виборчих округах – 0% жінок (Український жіночий фонд, 2019).

Звертаючи увагу на інші виборні посади було виявлено що тільки 1 із 24 керівників областей є жінкою. На призначуваних посадах жінки також є недостатньо представленими. У період з 2014 до кінця серпня 2019 р. з 25 посад у Кабінеті Міністрів лише шість займали жінки-міністри (24%) (Чірілло, 2019). У складі нового Кабінету Міністрів 6 жінок з 19 членів, що складає 31%. Тобто, формально квота дотримана. Однак, слід звернути увагу й на розподіл посад. Традиційно, жінки опікуються соціальними питаннями – освіта, медицина та інші, в той час як чоловікам доручено «hard politics» (Марценюк, 2019б). Це зберігається й у новому Кабінеті Міністрів, де жінки-міністри відповідають за соціальну політику, охорону здоров'я та освіту. Виділяється лише Оксана Макарова, яка стала міністеркою фінансів.

Отже, незважаючи на розвинене законодавство, залученість українок до політики залишається досить низькою, що підтверджують результати міжнародних досліджень та звітів. Результати гендерного моніторингу парламентських виборів демонструють, що хоч гендерна квота і дотримується, та жінки переважно розташовані у другій частині списку, що зменшує їхні шанси на обрання.

1.3. Перешкоди політичній діяльності жінок

Міжпарламентською спілкою було проведено дослідження, що стосувалось сексизму, насилля та домагань проти жінок політикинь. До дослідження було залучено респонденток з 39 країн (Inter-Parliamentary Union, 2016, с. 2). Насилля політиків визначалось за такими критеріями:

- воно зачіпає жінок через їхній гендер
- є гендерованим за своєю формою (наприклад сексистські загрози та сексуальне домагання)
- має на меті перешкоджання політичній участі жінок

Згідно з результатами дослідження, 81% респонденток зазнавали психологічного насилля, а 44% отримували погрози згвалтування, смерті, викрадення протягом строку роботи. 65% опитаних зазначали, що вони отримували сексистські зауваження від колег-чоловіків, а також у соціальних мережах, електронною поштою або під час політичних зустрічей. Опитані також стикнулися зі стереотипними уявленнями щодо своєї зовнішності, надмірної або недостатньої жіночності, шлюбного статусу й сімейного життя.

Частина респонденток зазнали й фізичного насилля чи сексуальних домагань. 20% зазначили, що їх могли вдарити, штовхнути чи поранити (часто це відбувалось під час політичних зібрань). Також 20% зазначили, що зазнавали сексуальних домагань, а 7% сказали, що їх намагалися примусити до сексуальних стосунків. Опитані зазначили, що чоловіки могли пропонувати сексуальні стосунки в обмін на політичні переваги (Inter-Parliamentary Union, 2016).

Українські політикині так само зазнають сексистських висловлювань та дискримінаційних практик. Ольга Неманежина, керівниця ГО «Рада жіночих ініціатив», у статті ділилася випадками побутового сексизму, з яким стикалися представниці парламентських партій. Жінки відмічають сексистські висловлювання на кшталт «заміж тобі пора, а то займаєшся всякою тут політикою, жінка має бути в сім'ї», «з такою красунею і робочий день

покращується». Також було зазначено про випадки «кулуарщини» - таємні чоловічі зустрічі в некомфортних для жінок місцях, а також вирішення питань між собою та ігнорування жіночої присутності. Було згадано й про випадки внутрішньопартійного насилля, яке залишається замовчуванним (Неманежина, 2019).

Отже, результати досліджень показали, що насилля проти жінок політикинь лишається серйозною проблемою, що більшою чи меншою мірою існує в багатьох країнах, зокрема й в Україні. Це насилля перешкоджає спроможності жінок виконувати свою роботу вільно та безпечно, а також впливає на рівень залучення жінок у політику загалом.

Зберігаються і публічні випадки сексистських висловлювань щодо політикинь. Наприклад, Народний депутат Сергій Власенко назвав Ірину Герашенко підстилкою під час її виступу на засіданні. Відзначився й Олег Ляшко, перекутивши прізвище Іванни Климпуш-Цинцадзе та «Климпуш-Цицькадзе». Та й сам Президент зазначив, що «красиві жінки є брендом України», що перейшло у кампанію #ятобінебренд.

Дослідники стверджують, що жінки-політикині стикаються із рядом викликів як при рекрутингу так і під час власне політичної діяльності. Результати дослідження « Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь» показують проблеми які можуть мати місце при залученні жінок до політичної діяльності. В рамках дослідження було проведено 6 фокус-групових інтерв'ю з жінками-лідерками у політиці. Серед сфер дискомфорту були виділені такі як подвійне навантаження, гендерні стереотипи, брак часу, низька підтримка громади та інші. Деякі з опитаних вважали, що політикині стикаються з сексизмом та подвійними стандартами, однак деякі вважали, що жінки можуть комфортно працювати на рівні з чоловіками (Скорик, 2014).

Підсумовуючи, можна виділити такі основні виклики для українських політикинь: побутовий сексизм, проблеми з рекрутингом, стереотипи, низька підтримка громади.

1.4. Заходи із залучення жінок до політики

Існують два способи втілення політики рівних прав та можливостей – «дія знизу» та «дія згори». Дія знизу передбачає існування сильного жіночого руху, здатного лобіювати збільшення залучення жінок. Дія згори відбувається на рівні державної політики та ставлення партії до гендерної рівності (Марценюк, 2019). Також, існують повільний та швидкий шлях у політиці гендерної рівності. Повільний, традиційний шлях займає багато років. Ним користувалися Скандинавські країни. Це пов'язано з тим, що жінки мають менше ресурсів, тому потрібен час, аби підготувати жінок до входження в політику та позбавити суспільство упереджень. Однак, зараз країни не мають стільки часу. Тому, застосовується швидкий шлях, який передбачає застосування позитивних заходів (або компенсаційних дій). До них відносяться:

- «визначення завдань, цілей або квот участі жінок у видах діяльності чи секторах, де жінки мало представлені;
- сприяння доступу жінок до ширших можливостей в освіті, професійному навчанні та зайнятості в «нетрадиційних» для жінок секторах;
- заходи для забезпечення швидкого кар'єрного зростання (наставництво чи менторство, залучення жінок до вже створених мереж);
- інформування й заохочення роботодавців до найму і просування жінок;
- створення умов праці так, щоб це відповідало потребам працівниць із сімейними обов'язками;
- сприяння більшому розподілу професійних, сімейних і громадянських обов'язків між чоловіками й жінками тощо» (Марценюк, 2019а).

Як було зазначено, одним із видів позитивних дій є гендерні квоти. Гендерні квоти передбачено Законом України про «Політичні партії України» (2013), та «Про місцеві вибори» (2015). Законодавство передбачає 30% гендерну квоту в виборчих списках кандидатів. У 2019 було ухвалено Виборчий кодекс, який передбачає гендерну квоту у 40 % (Виборчий кодекс України, 2019) Проте, ці закони не мають санкцій за недотримання.

Дослідниці зазначають, що гендерне квотування сприяє оновленню системи рекрутингу та залученню соціально активних жінок, зміцнює принцип паритетності та сприяє створенню конкурентних можливостей між кандидатами різних статей (Троян, 2015) а також допомагає подолати структурні чинники нерівного доступу чоловіків та жінок до політики (Марценюк, 2019а)

Задля покращення доступу жінок до політики, в Україні реалізується ряд проектів. Одним із них є проект «Жінки в політиці», що реалізується Жіночим консорціумом України. Він функціонує як веб сайт, який було започатковано у 2012 році для висвітлення учась жінок у виборчому процесі, а також результатів гендерного моніторингу парламентських виборів. Наразі сайт є платформою для висвітлення інформації про участь жінок в ухваленні рішень на міжнародному, національному і місцевому рівнях, а також їх позиції стосовно суспільно-значимих подій (Жінки в політиці, 2012).

Іншим проектом є «Жінки – це 50% успіху України». Це соціальний проект, спрямований на активізацію та підтримку жінок в громадському та політичному житті, врівноваження представництва жінок та чоловіків на ключових позиціях заради пришвидшення створення справді європейської моделі суспільства. Проект стартував із початком інформаційної кампанії під слоганом «Жінки – це 50% успіху України». Ініціатором проекту є Національний Демократичний Інститут, який є неприбутковою, неурядовою організацією, яка не пов'язана з жодною політичною силою. У рамках проекту відбувається ряд досліджень, направлених на вивчення політичної участі жінок (Інформаційний портал «Жінки – це 50% успіху України»).

Також, у 2011 році у Верховній Раді було створено Міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості», яке має на меті просування гендерної рівності покращення становища жінок у суспільстві, надання політиці рівних можливостей цілеспрямованості та системності, об'єднання зусиль законодавчої і виконавчої влади та громадянського сектору щодо просування прав жінок та сприяння процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Об'єднання є діє на принципах самоврядування, є відкритим до приєднання інших народних депутатів та налаштоване на співпрацю з керівництвом Верховної Ради, депутатськими фракціями та комітетами Верховної Ради України, Адміністрацією Президента та Кабінетом міністрів України, іншими органами державної влади, громадськими організаціями та об'єднаннями (МФО "Рівні можливості")

У гендерній критиці політичної системи звертається увага на взаємозв'язок гендеру та влади. Жінки розглядаються як група, що позбавлена влади. Існуючі на пострадянському просторі гендерні контракти, зокрема працююча мати, відтворюють ідею про жіночу роль та не сприяють залученню жінок до політичної активності.

Рівні аналізу залученості жінок до політики поділяють на -макро, - мікро та -мезорівні. Дослідницями було виділено ряд чинників, що впливають на рекрутинг жінок до політичній діяльності. Серед них виділяють політичну соціалізацію, структурні та біографічні фактори, гендерну сегрегацію. Також, як вітчизняні, так і зарубіжні дослідження, демонструють, що й під час політичної діяльності жінки також стикаються з рядом гендерно зумовлених перешкод. Серед них побутовий сексизм, проблеми з рекрутингом, стереотипи, низька підтримка громади

Аналіз українського законодавства та рівня залученості жінок до політики продемонстрував, що незважаючи на правове регулювання, відсоток жінок серед політиків не сягнув 30%, хоча цей показний і збільшився порівняно з минулим складом Верховної Ради. Це підтверджують результати

міжнародних моніторингів та звітів. Більш того, результати гендерного моніторингу парламентських виборів демонструють, що хоч гендерна квота і дотримується, та жінки переважно розташовані у другій частині списку, що зменшує їхні шанси на обрання.

Існують повільний та швидкий шляхи досягнення гендерної рівності. Останній передбачає застосування позитивних дій, зокрема механізму гендерного квотування.

В Україні існує ряд ініціатив, що направлені на збільшення політичної участі жінок. Деякими з них є проекти «Жінки в політиці», «Жінки – це 50% успіху України» та Міжфракційне об'єднання «Рівні можливості».

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНІ ПЕРЕШКОДИ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКИНЬ

2.1. Методологічні засади опитування жінок у політиці

Для дослідження жінок, які займаються політичною діяльністю, було обрано метод напівструктурованих інтерв'ю. Було обрано якісну методологію, так як вона дає можливість отримати глибшу та детальнішу інформацію про аспекти досвіду респонденток та отримати більше різноманіття відповідей.

Результати дослідження ґрунтуються на 11 проведених інтерв'ю з респондентками, які мають відповідний досвід. Було надіслано 31 запит на інтерв'ю, з них відгукнулося 11 політикинь. Така кількість проведених інтерв'ю може вважатися достатньою для аналізу, так відповіді респонденток повторювалися, а отже було досягнуто точки насичення інформацією (Богдан, 2015).

Формальною ознакою вибірки є участь респонденток у **політичній діяльності**. Під політичною діяльністю розуміється залученість респонденток до політики на національному та місцевому рівнях: народні депутатки та депутатки місцевих рад. Одна з респонденток є громадською активісткою та членкинею політичної партії. Респондентки проживають переважно у місті Києві та Київській області, одна з респонденток проживає у місті Одеса. Середній вік респонденток – від 31 до 47 років. Середня тривалість інтерв'ю становить 20 хвилин. Усі респондентки мають вищу освіту. Серед респонденток були як заміжні так і незаміжні, частина з опитаних виховує дітей. Більш повна характеристика респонденток, а також усі дані про них наведено в таблиці 2.1

До початку інтерв'ю, від респонденток було отримано згоду на запис розмови. Респонденток було проінформовано про конфіденційність та нерозповсюдження отриманих даних. З етичних міркувань, імена в тексті диплому не використовуються.

**Загальна інформація про респонденток – жінок, які займаються
політичною діяльністю**

№	Вік	Освіта	Сімейний статус	Регіон проживання
№ 1	44 роки	Вища освіта	Незаміжня	місто Київ
№ 2	31 рік	Вища освіта	Заміжня, 2 дітей	місто Київ
№ 3	47 років	Вища освіта	Заміжня, 2 дітей	місто Київ
№ 4	31 рік	Вища освіта	Заміжня	місто Київ
№ 5	41 рік	Вища освіта	Незаміжня, 1 дитина	місто Ірпінь
№ 6	27 років	Вища освіта	Незаміжня	місто Київ
№ 7	41 рік	Вища освіта	Заміжня, 2 дітей	місто Одеса
№ 8	32 роки	Вища освіта	Незаміжня	місто Київ
№ 9	34 роки	Вища освіта	Заміжня, 2 дітей	місто Ірпінь
№ 10	35 років	Вища освіта	Заміжня, 1 дитина	місто Київ
№11	34 роки	Вища освіта	Заміжня, 2 дітей	місто Буча

Гайд інтерв'ю було розбито на 4 блоки та соціально демографічну інформацію (див. Додаток А). Інтерв'ю починалося зі знайомства та інформації про мету дослідження. Перший блок стосувався рекрутингу респонденток у політику, досвіду попередньої діяльності, а також мав на меті з'ясувати чинники, які можуть завадити рекрутингу жінок у політику.

Другий блок було присвячено безпосередньо досвіду політичної участі. Респонденткам ставилися питання про упередження та сексизм у сфері політики, а також про чинники, які перешкоджають політичній діяльності жінок.

Третій блок запитань гайду був присвячений обізнаності щодо проектів, що мають на меті збільшення політичної участі жінок. Респонденткам

ставилися питання стосовно обізнаності про діяльність таких ініціатив, а також про зміни, що відбулися в результаті їх діяльності.

В останньому блоці запитань, ставилася ціль дізнатися про плани респонденток на майбутнє. В респонденток запитували, чи вважають вони, що жінкам комфортно займатись політикою та яких змін у цій сфері вони б хотіли, аби почувати себе комфортніше. Також ставилося питання про те, яких змін би вони хотіли, для кращого втілення своїх ідей.

Питання соціально-демографічного блоку стосувалися загальної інформації про респонденток: вік, сімейний стан, місце проживання.

Дослідники звернули увагу на чинники, що впливають на участь жінок у політичній діяльності. Серед них було виділено політичну соціалізацію, структурні та біографічні фактори (Темкіна, 1996). За результатами дослідження «Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь» було виділено такі сфери дискомфорту як подвійне навантаження, гендерні стереотипи, брак часу, низька підтримка громади та інші. Деякі з опитаних зазначали, що політикині стикаються з сексизмом та подвійними стандартами (Скорик, 2014). Спираючись на попередні дослідження, аналіз інформації, отриманої в результаті інтерв'ю, було розбито на 3 основні категорії, а також підкатегорії. Перша категорія зосереджена чинниках, які ускладнюють рекрутинг жінок до політики. Друга частина аналізу стосується особливостей політичного досвіду респонденток та їхньої обізнаності щодо ініціатив, направлених на збільшення політичної участі жінок. У третій частині увагу зосереджено на побажаннях респонденток на майбутнє, аби зробити політичну сферу комфортнішою для жінок. Детальніша інформація наведена у Таблиці 2.2. Для аналізу інтерв'ю було використано метод якісного контент аналізу.

Таблиця 2.2

Категорії аналізу отриманої інформації

Категорія	Підкатегорія
------------------	---------------------

Перешкоди в період рекрутингу	Сфера діяльності до початку політичної кар'єри; перешкоди, з якими можуть стикнутися жінки
Перешкоди у політичній діяльності	Перешкоди активній політичній діяльності; досвід упереджень чи сексизму під час роботи; обізнаність про ініціативи, направлені на збільшення політичної участі жінок
Побажання на майбутнє	Комфортність політики для жінок; зміни для кращого втілення ідей

2.2. Думка політикинь про гендерно зумовлені перешкоди

2.2.1. Перешкоди в період рекрутингу до політики

Відповіді, отримані в першому блоці демонструють, що рекрутинг жінок до політики все ще лишається проблемною сферою. Респондентки назвали перешкоди, з якими можуть зустрітися жінки перед початком політичної кар'єри. Перелічені перешкоди перегукуються с теоретичними напрацюваннями (Темкіна, 1996). Також, були згадані й перешкоди, з якими респондентки стикалися особисто. Проте, була виражена й полярна думка, що дискримінація за статтю не є такою поширеною, а фактором упередження є вік.

Деякі з респонденток почали займатися політикою після Революції Гідності у 2014 році. Респондентки прийшли у політику з різних сфер: громадські організації, журналістика, бізнес, юриспруденція.

«Згодом, увішла у громадську організацію «Батьківщина молода», там ми займалися активно соціально-політичним життям. Хоч на низькому, на громадському рівні, але це мало вплив на певні політичні процеси» (Інтерв'ю 4).

«Я працювала в громадському секторі, і намагалася уникати запрошення у владні інституції. Я працювала переважно у сфері міжнародних відносин, безпекових студій у громадському секторі» (Інтерв'ю 3).

«...це була ГО, але вона намагалася перетворитися в партію, і в принципі так і сталося. Я 8 років фактично займалася цією організацією, і у 2014, коли ця організація брала участь у подіях на Майдані, я збільшила свою впізнаваність в столиці та брала участь у місцевих виборах до Київради. Так я стала депутатом Київської міської ради» (Інтерв'ю 2).

«До початку моєї політичної кар'єри, я займалась журналістикою понад 15 років, спеціалізувалась в проведенні журналістських розслідувань, пов'язаних із проявом економічної й політичної корупції» (Інтерв'ю 11).

Хоча деякі з респонденток були залучені до соціально-політичних процесів, але інші не мали відповідного досвіду до початку кар'єри.

«Я к политике не имела никакого отношения. До этого политики в своих округах заказывали мне работы по благоустройству территории, и я занималась благоустройством. (Інтерв'ю 7).

«Навчалася, була студенткою. Також деякий час працювала в КМІСі» (Інтерв'ю 6).

Другий підрозділ категорії стосувався **перешкод**, з якими можуть стикнутися жінки, на відміну від чоловіків, якщо вони хочуть займатися політикою. На думку респонденток, основними перешкодами є стереотипне ставлення до жінок в політиці, виховання, фінансова спроможність, а також традиція політики як суто чоловічої справи.

Респондентки зазначають, що нині зберігається **стереотипне ставлення** до жінок у політиці, через які жінка розглядається в образах матері та березини, а не політичного діяча.

«Усталені стереотипи в нашому «пострадянському» суспільстві провокують занижену оцінку жінки-політика, адже вона – «мати», «господиня», «кухарка», «любовниця». А якщо не відповідає жодному

переліченому амплу, тоді – «стерва», «егоїстичний тиран» чи «жінка легкої поведінки» (Інтерв'ю 9).

Інша респондентка додала, що політика пов'язується з чимось брудним, таким, що не відповідає жіночій ролі.

«Тобі кожен раз намагаються нав'язати те, що політика – це брудна справа. Навіщо жінці займатися такою брудною справою, їй це не потрібно. Ты ж женщина, ты – добро, і ти вцілому маєш займатися якимись гарними справами. Ну наприклад там одягом, квітками, ще якоюсь красою, але не політикою, бо політика – це брудна справа» (Інтерв'ю 4).

Респондентки також згадали про пов'язану зі стереотипами сферу – **сприйняття політики як суто чоловічої сфери.**

«Є і вони пов'язані зі стереотипами. Українська політика традиційно суто чоловіча, жінки мають певний вплив, але знаходяться в меншості» (Інтерв'ю 6).

«Поза тим, традиційно ця галузь є більш чоловічою в Україні, ну як і в багатьох інших країнах, просто там трохи раніше ці процеси почалися. Тому чоловіки звикли покладати на жінок велику кількість роботи й відповідальності, організаційної роботи, якоїсь адміністративної роботи, навіть в політичних силах чи в виконавчих органах. І переважно, коли вже доходить до питань або висування в політичні списки, або до питань ухвалення рішень про менеджмент ресурсів, в ці питання жінки мінімально допускалися» (Інтерв'ю 3).

Також, респондентками було згадана така перешкода, як **брак фінансових ресурсів у жінок.** Жінкам важче знайти фінансування, й тому важче розпочати політичну діяльність та вкласти гроші у виборчу кампанію.

«Другий момент, який я вважаю ключовим моментом – це фінансові ресурси. Жінки є менш фінансово спроможними, так як в нашій країні є економічна фінансова нерівність» (Інтерв'ю 4).

«Насамперед, якщо йдеться про виборчі посади, то набагато менше жінок мають достатній фінансовий капітал, який вони наприклад можуть

вкласти у організацію політичної кампанії, для того, щоб бути обраними. І, відповідно, це суттєво обмежує їх можливості» (Інтерв'ю 2).

Одна з респонденток назвала такий фактор, як виховання дівчат. У процесі **гендерної соціалізації**, дівчат виховують як більш пасивних та прививають цінність заміжжя.

«Особливо коли дівчина вихована так, що ти маєш обмеження, бо ти жінка. Тобі не варто думати про кар'єру, бо ти жінка, краще добре вийти заміж, так?» (Інтерв'ю 1).

Іншим фактором є **наявність у жінок сім'ї**. По-перше, родина може не підтримати бажання жінки займатися політичною діяльністю. По-друге, жінки витрачають багато часу на репродуктивну домашню працю.

«Коли сім'я, наприклад, не підтримує політичну діяльність, коли вони не можуть це суміщати з вихованням дитини чи іншим. Точно знаю, що багато для кого це є сильним обмежуючим фактором» (Інтерв'ю 10).

Окремою категорією було виділено діяльність політикинь на місцевому рівні. Було зазначено, що на місцевому рівні менша кількість жінок готові йти у владу через додаткове **домашнє навантаження**.

«Що я бачу на місцевому рівні зараз, на місцевому рівні значно важче знайти жінок, які будуть готові братися за те, щоб іти в місцеву владу. У них є додаткове навантаження в сімейне, з вихованням дітей, яке частіше на жінок падає. Через це вони значно менше охоче включаються в ці процеси в цілому» (Інтерв'ю 10).

«Але готуючись зараз до виборів на місцевому рівні, ми помітили, що досить складно знайти тих активних жінок, які б були готові та зацікавлені йти та починати політичну кар'єру на місцевому рівні. Це такий серйозний виклик, яким займаються зараз наші колеги на місцях, звертаються до нас з питаннями а де ж їх шукати, в якому секторі дивитися» (Інтерв'ю 3).

Проте, звучали й протилежні думки. Одна з респонденток зазначила, що стать не є категорією дискримінації, а в політиці є радше дискримінація за віком, направлена на молодих людей.

«Я думаю, що якщо і певна дискримінація існує в українському уряді, то вона радше не за ознаками статі, а за ознаками віку. Молодій людині значно складніше в політиці, ніж там людині середнього віку, зрілій і так далі. Дискримінація за ознакою віку більш поширена ніж на ознакою статі» (Інтерв'ю 2).

Говорячи про особистий досвід респонденток, частина згадувала **упередження**, з якими вони стикалися на початку кар'єри. Переважно це було зневажливе ставлення від колег-чоловіків.

«Там були моменти, які ніби то бралися на обговорення, а потім хтось із старших чоловіків казав «ой, ви так гарно виглядаєте», обсипали тебе компліментами, а потім казали, ну що хлопці, перейдемо до справи. Це, звичайно, ображало. Доводилося заявляти про своє право на думку, на висловлення й таке інше» (Інтерв'ю 3).

«А якщо говорити про перший досвід, який був там 5 років назад, в якості депутата Київради, то це було дуже яскраво виражено, на початку особливо. Можливо, це було змішане сприйняття молоді жінки, мені тоді було 26 років і перший час інші депутати думали, що можливо я чиясь помічниця. Кілька разів це лунало від гостей, які приходили, займали випадково моє місце, там були визначені окремі, але нічим не були розділені від місць для гостей. От вони займали моє місце, коли я казала: «Вибачте, ви депутат?», вони дивилися на мене й казали «Ну ви ж теж не депутат» (Інтерв'ю 2).

«Були, пов'язані саме з чоловічим характером політики. Але я розуміла місце жінок в політиці, і завжди робила так, аби мій голос звучав. Наприклад, на конференціях сідала з усіма за стіл, висловлювала свою думку» (Інтерв'ю 6).

Підсумовуючи першу частину аналізу, можна зазначити, що жінки зустрічають ряд перешкод на початку політичної кар'єри. Серед респонденток були як ті, чий попередній досвід пов'язаний з громадською активністю (активізм, робота в громадських організаціях), так і ті, які не мали подібного досвіду. Відповіді респонденток дали змогу виявити основні перешкоди, з

якими можуть стикнутися жінки, перед та на початку політичної кар'єри. Респондентками було озвучено такі перешкоди, як брак фінансів, стереотипне уявлення про жінок в політиці, традиційне сприйняття політики як чоловічої сфери та виховання жінок, як більш пасивних.

Самі респондентки, на початку своєї кар'єри переважно стикалися з упередженим ставленням. Звучали думки про те, що свою компетентність потрібно було доводити, адже старші колеги-чоловіки не сприймали всерйоз.

2.2.2. Перешкоди під час політичної діяльності

Другий підрозділ стосується особистого досвіду гендерно зумовлених перешкод під час політичної діяльності. Зокрема, респондентки називали перешкоди, які на їхню думку можуть заважати активній політичній діяльності жінок. Також, респондентки поділилися випадками, коли вони чи їх колеги зазнавали упередженого ставлення чи сексизму під час роботи і продемонстрували обізнаність щодо ініціатив, направлених на збільшення політичної участі жінок.

Одним із чинників, що перешкоджають політичній діяльності жінок назвали **подвійне навантаження**. Одна з респонденток звернула увагу на те, що це не специфічний виклик політикинь, а працюючих жінок загалом.

«Часто жінки самі не усвідомлюють шкоди, яку вони наносять своїй «активній політичній діяльності» розсіюючи свої сили, час та увагу на сім'ю, побутові деталі, «занадто жіночу» поведінку в політичних колах та свій зовнішній вигляд. В той час як чоловіки в політиці набагато цілеспрямованіші, адже не такі сентиментальні, чутливі, гуманні» (Інтерв'ю 9).

«Є певні моменти, наприклад там діти. У мене двоє дітей наприклад, 3 і 8 років. Звичайно мені непросто поєднувати відповідальне материнство з відповідальною політичною діяльністю. Але це правда для будь якого роду діяльності, це досить непросто поєднувати фул-тайм материнство і фул-тайм роботу. Тому, в моєму випадку мені дуже допомагають мої рідні: чоловік та моя мама. Вони допомагають, беруть обов'язки по вихованню та

догляду за дітьми. Тобто це не... Поєднання материнства і роботи – це не специфічна історія для політиків» (Інтерв'ю 2).

Цікавою знахідкою було існування певного **чоловічого закулісся** – неформальних способів вирішити політичні питання, в такий спосіб, що виключає жінок з процесу прийняття рішень та заважає політичній діяльності.

«Не секрет, що якісь там питання вирішуються за більярдом, чи в бані, ще десь. Є політичні майданчики, коли входять саме чоловіки, і це більш такі чоловічі історії. І в ці чоловічі історії я не знаю як жінкам вписуватись» (Інтерв'ю 5).

Одна з респонденток додала, що до цього домішується **ідея домовленості**. Тобто, не погодившись з певним проектом, жінка ризикує не отримати підтримку своєї ідеї.

«Мені здається, це в першу чергу політична корупція і домовленості. Я скажу так, із того що я бачила в парламенті, в політиці, жінки менш схильні до якихось домовленостей, з точки зору отримання фінансового чи політичного зиску. Це створює такий образ безкомпромісності, і враховуючи, що чоловіки – це все ж таки більшість в парламенті, ти не можеш потім проводити якісь рішення, реалізовувати ініціативи, виключно через те, що попередньо ти не пішов з чоловіками на ту домовленість, яку вони хотіли» (Інтерв'ю 4).

Ще одним **фактором** назвали **репрезентацію жінок в медіа**. На відміну від чоловіків, жінки частіше піддаються критиці, а на зовнішній вигляд політикинь звертається більше уваги, аніж на сам виступ.

«З одного боку упередження й стереотипи, вони працюють на всіх етапах. По друге, і це насправді дуже серйозно, це сприйняття жінок-політиків в медіа. Ми знаємо статистику і ми це бачимо з власного досвіду, коли жінки-політики значно більше отримують критики, висміювання, обговорення їх вигляду зовнішнього, замість обговорення того, що вони говорять. Редактори каналів ключових значно більш схильні запрошувати чоловіків» (Інтерв'ю 10).

«Сучасні медіа та рекламні компанії відіграють не останню роль у формуванні гендерних орієнтацій людини. Значного поширення набула маніпуляція гендерними установками, що особливо простежується в рекламних матеріалах, де жінок традиційно представлено в ролі домогосподарки або об'єкту сексуального бажання, а чоловіка у ролі успішної ділової людини, переможця, того, хто робить вибір та впевнено приймає рішення. Такі медіа-посилання негативно впливають на зусилля з просування гендерної рівності» (Інтерв'ю 11).

Одна з респонденток назвала таке явище, як **виконання жінками обслуговуючої ролі**, як роботи над документацією, підготовка матеріалів виступу.

«Коли жінки виконували обслуговуючу роль. Наприклад, робота в секретаріатах, де жінки виконували обслуговуючу роль, робота в секретаріатах, де дівчата роблять каву й працюють над документацією. Наприклад при організації конференцій, круглих столів, дівчата працюють над організацією, готують матеріали, а чоловіки презентують результати» (Інтерв'ю 6).

Також, було згадано **применшення досвіду жінок**, ставлення до них як до менш компетентних, на відміну від чоловіків.

«Є проблема, пов'язана з тим, що твої життєвий досвід, його применшують. Умово кажучи, коли я працювала в уряді, на початку принаймні, всі казали «да що вона там знає, їй 29 лет, вона дівочка, що вона може знати». Причому, чоловіки такого ж самого віку, що займали аналогічні посади, до них таке правило не застосовувалось» (Інтерв'ю 10).

Проте, була висловлена думка, що жінки не мають особливих перешкод, а все залежить від самої жінки.

«А вы знаете, все зависит от женщины. Я считаю, что в политике градация мужчина-женщина, она стирается чуть-чуть... Тут женские слезы и женский мягкий характер, он неприемлем» (Інтерв'ю 7).

Прояви сексизму та упередження мають місце під час роботи політикинь. Частина респонденток поділилася досвідом сексизму чи упереджень, з якими вони, або інші політикині стикалися під час роботи. Переважно, це **словесні образи** або **несерйозне сприйняття** з боку чоловіків.

«Та я он кожного дня стикаюся! Он перед початком нашої розмови, буквально за 15 хвилин до того, ведучи засідання Верховної Ради, депутати насправді ведуть себе часом... Ну так навмисно виключно ведуть і от звертаюся я до депутатів, намагаюся поставити їх в межі закону і один з депутатів, коли я йому надаю слово починає говорити: «Ви так реагуєте, бо ви жінка, а жінки ж відомо, вони всякі не такі» (Інтерв'ю 1).

«Змениливо-пестливі звертання, які насправді зменшують твій статус, невизнання тебе як рівної. Буквально вчора, одна з депутаток нашої фракції, хтось на ефірі назвав її девушка. Типу девушка, ну чого вы хотите. Блін, я вам не девушка, я народна депутатка» (Інтерв'ю 10).

«Не буду називати прізвищ, але під час розмови були питання на кшталт «а скільки вам років», «чи ви заміжня», «коли плануєте дітей». В такому ключі» (Інтерв'ю 8).

«Звичайно. Постійно стикаюся і постійно на це маю відповідати. У мене є прийоми, як відповідати, але до цього перш за все потрібно бути готовою психологічно. Чоловіки можуть робити такі речі, ніби жартома, які попахують сексизмом. Наприклад, розповідають сексистські анекдоти про жінок, які є твоїм опонентом. Чи приходиш на нараду, а вони кажуть «сідай коло мене». Ну чого я маю сідати коло тебе?» (Інтерв'ю 5).

«Дуже часто є такий прихований сексизм, коли тобі кажуть, що тільки тому, що ти гарна дівчина, чи у тебе гарні очі, які не можуть обманути, ми тебе підтримаємо і щось підпишемо» (Інтерв'ю 4).

Одна з респонденток звернула увагу на незахищеність жінок від таких висловлювань. Захист може йти від інших колег, та немає системних механізмів направлених на протидію таким випадкам.

«Ну ви знаєте, по перше ми стикалися з великою кількістю сексизму у парламенті. Зокрема, з точки зору словесних висловлювань, різних образ, сексистських натяків, грубості. Це неодноразово траплялося в парламенті. І нажаль, попри те, що спонтанно якась частина колег захищала одну чи іншу колегиню, проте системних рішень для унеможливлення таких випадів, зокрема ухвалення етичного кодексу у парламенті, не досягло на сьогоднішній момент» (Інтерв'ю 3).

Проте, були й протилежні випадки. Одна з респонденток поділилась тим, що їй довелося працювати в дружньому колективі, в якому немає упереджень.

«Особисто я, ні. Як я вже говорила, наш колектив працює за принципами рівності, неупередженості, толерантності та відповідальності за одну спільну ціль» (Інтерв'ю 9).

Також, була виказана думка, що незважаючи на професійні розбіжності, респондентка не відчула неповаги з боку чоловіків.

«Під час роботи, є розбіжності у думках, більшість місцевої влади на моєму окрузі – чоловіки, але спілкування, і наша з ними робота завжди супроводжується повагою. Навіть мої опоненти. Ну як Ви собі вважаєте? Заходе чоловік до Комітету Верховної Ради, і кричить з дверей «Жінка, мовчати! Знай своє місце. Не пиши закони, йди варити борщ?»» (Інтерв'ю 11).

Інша респондентка зазначила, що навпаки вважає жіночність перевагою, яка допомагає у досягненні мети та прийнятті рішень.

«Вы знаете, наоборот. Если ты женщина в политике, мне кажется это наоборот плюс. В городском совете преобладают политики, конечно, мужчины, и в исполнительном комитете тоже. И вот тут, когда я захожу в эти двери городского совета, я включаю обаяние женщины, я надеваю на ноги красивые туфельки на каблучках и красивое платьишко, я улыбаюсь этим мужчинам и беру и начинаю решать вопросы, которые соответственно касаются моего округа» (Інтерв'ю 7).

Беручи до уваги згадані в теоретичному розділі рівні аналізу залучення жінок до політики: -макро -мезо та мікрорівні (Марценюк, 2019б), було створено аналітичну таблицю (див. таблицю 2.3), у якій отримані в результаті інтерв'ю перешкоди було розподілено відповідно цих рівнів.

Таблиця 2.3

Гендерно зумовлені перешкоди у діяльності українських політикинь

	На етапі рекрутингу	Під час політичної діяльності
Макрорівень	Стереотипне ставлення, образи матері та берегині, сприйняття політики як чоловічої сфери,	Репрезентація жінок у медіа, стереотипне ставлення
Мезорівень	Брак фінансів	Словесні образи, применшення досвіду жінок, виконання жінками обслуговуючої ролі
Мікрорівень	Гендерна соціалізація, наявність сім'ї, подвійне навантаження	Подвійне навантаження

Респондентки продемонстрували **обізнаність з існуючими програмами**, направленими на збільшення політичної участі жінок.

«Так, чула. Не можу сказати конкретно, але постійно відбуваються якісь тренінги, фонди різні цим займаються. Знаю фонди, та різні ГО» (Інтерв'ю 2).

«Які проекти знаю? NDI «Жінки - це 50 відсотків успіху», Український жіночий фонд. Серед промислових - Французська торгово промислова палата. Загалом, роблять багато кроків» (Інтерв'ю 6).

«Так. Ми приєднались до Європейської хартії рівності жінок та чоловіків у житті місцевих громад запропонованої Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи. Також наразі розробляємо гендерний паспорт міста Ірпінь» (Інтерв'ю 9).

«...водночас, звичайно як віце-прем'єр, я постійно брала участь у різних скажімо мотиваційних заходах, де спілкувалася з жінками, які планують або мріють займатися політичною кар'єрою на рівні ОТГ, на рівні обласних, міських рад. Звичайно, що я знаю про велику кількість цих проектів, звичайно я їх підтримувала й підтримуватиму і ми цим займаємося і в рамках МФО Рівні Можливості, і як політикиня, яка вже чогось досягла» (Інтерв'ю 3).

Частина респонденток **позитивно оцінили діяльність** подібних ініціатив, звернувши увагу на збільшення кількості жінок у Верховній Раді, а також на покращення громадської думки стосовно участі жінок у політиці.

«Якщо ми будемо згадувати парламент 5-6 років тому, попереднє скликання, то на початку скликання проводили дослідження, на той момент тільки 40 відсотків виборців були готові віддавати свої голоси за жінок, то на сьогоднішній день більше 60 відсотків сказали, що їм немає значення, хто є кандидатом – жінка чи чоловік, вони готові голосувати за професіоналізм. Також ми бачимо результати виборів до парламенту, в якому кількість жінок зростає вдвічі» (Інтерв'ю 4).

«У попередньому скликанні парламенту було 12 відсотків жінок, і це був найвищий показник, зараз 20 відсотків жінок, і це знову найвищий показник» (Інтерв'ю 3).

Однак, деякі з респонденток **виказали критичні зауваження** стосовно таких ініціатив, запропонувавши інші стратегії збільшення політичної участі жінок, що включатимуть в себе ініціативу від партій.

«Але, чесно кажучи, вважаю, що найбільш ефективно було б, якби залученням жінок до політики навчанням, займалися самі політичні партії. Тому що мені здається, що фонди і ГО, вони іноді не завжди розуміють контекст, не завжди розуміють що потрібно робити. Попри те, що такі програми фондів, вони хороші, вони корисні, і так далі, але більш ефективно, коли таке навчання проводять самі політичні партії. Мені здається, що усі організації міжнародні, які займаються усіма цими програмами, мають співпрацювати з партіями. І не так, просто, пришліть нам своїх учасників, є програма, наші тренери і так далі. А навпаки, щоб leading roles займали політичні партії, щоб партії готували програми, можливо залучали тренерів. А фонди, якщо хочуть допомогти й посприяти, оплачували це навчання або виплачували частину витрат» (Інтерв'ю 2).

«Але вони ефективні, коли жінки політики адвокують це питання. Коли більшість не зацікавлена, не залучають це в свою повсякденну роботу, то воно лишається неефективним» (Інтерв'ю 6).

Одна з респонденток зазначила, що такі ініціативи можуть призвести до сексизму в бік чоловіків, а головне в політиці не стать, а професійні компетенції.

«Ще трохи і чоловіки заговорять про порушення своїх прав. Ви знаєте, що в інтернеті є гасла: «Що Україна потребує більше жінок не керівних посадах»? Я дуже здивувалась, коли на це натикнулась під час підготовки до нашого з Вами інтерв'ю. Це вже сексизм, тільки з боку жінок. Україні необхідно, що б на керівних посадах, перебували професіонали» (Інтерв'ю 11).

Підсумовуючи результати другого підрозділу, респондентками було названо перелік чинників, які можуть заважати політичній діяльності жінок. Окрім вже згаданих у попередньому розділі стереотипів, респондентки додали явище «кулуарщини», при якій чоловіки будують домовленості за кулісами, недоліки репрезентації жінок в медіа та зведення ролі жінок до обслуговуючої. Проте, була висловлена й протилежна думка, що все залежить від самої жінки та її якостей, а жіночність навпаки є перевагою, що допомагає у вирішенні

питань. Опитані респондентки стикалися з сексизмом під час роботи, переважно з сексистськими висловленнями від чоловіків-депутатів або несерйозним сприйняттям.

Доцільно зауважити, що респондентки були обізнані щодо проектів, направлених на збільшення політичної участі жінок. Зокрема, були згадані Європейська хартія рівності жінок та чоловіків у житті місцевих громад, МФО «Рівні можливості», проект NDI «Жінки це 50 відсотків успіху», Український жіночий фонд. Однак, їхнє ставлення до них різнилось. Деякі звертали увагу на збільшення відсотку жінок у парламенті та покращення громадської думки, інші ж звернули увагу на певну неефективність, та запропонували стратегію для посилення подібних проектів, що полягатиме в збільшенні ініціативи самої партії, а не лише фондів чи громадських організацій.

2.2.3. Побажання для подальшого покращення ситуації

Третій підрозділ стосується того, чи вважають респондентки політику комфортною сферою, та яких змін їм би хотілося бачити для більшого комфорту та кращого втілення своїх ідей.

Загалом, респондентки вважають політику комфортною для жінок. Певні присутні моменти дискомфорту пов'язані радше з особливостями політики ніж зі статтю. Були висловлені думки, що комфортність залежить від особистісних рис жінки.

«Якщо говорити в цілому, то це залежить від жінки. Є жінки напористі, амбітні, робочі, готові працювати 24/7. Їм буде комфортно у будь якій сфері. Їм буде комфортно в політиці, їм буде комфортно на посадах головних лікарів, мені здається це теж така посада, коли треба бути 24/7, треба знати багато. Їй буде комфортно піти у правоохоронні органи. Недавно вперше в історії України Генеральну прокуратуру очолила жінка. Тобто, якщо жінка напориста, амбітна й робоча, їй буде комфортно всюди» (Інтерв'ю 2).

«Так, абсолютно. Є якісь правила, зумовлені тим, що чоловіки будували політичну інституцію і ці правила відтворюються. Але жінкам комфортно, якщо умови чесні й прозорі» (Інтерв'ю 6).

«Якщо це те, чим жінка дійсно хотіла займатись, без нав'язаних стереотипів, - то комфортно, навіть з усіма недоліками. Треба бути чесною із собою. Я хочу в політику, чому? Бо я маю достатню кількість знань? Відчуваю сили і натхнення, що я можу змінити певну галузь на краще? Чи просто хочу, тому що я жінка, і хочу довести комусь, невідомо кому, що я зможу» (Інтерв'ю 11).

Також, була висловлена думка, що комфортність в політиці залежить від політичної сили. Хоч є комфортні для жінок політичні сили, проте загалом політичне тло лишається недостатньо комфортним.

«Думаю, що це різниться в кожній окремій політичній силі. Є певна культура й свій шлях розвитку, який або забезпечує цю комфортність, або не забезпечує. Що стосується нашої політичної сили, історично склалося, що в нас багато професійних й політично яскравих, фахових жінок. І для нас внутрішньо у політичній силі немає некомфортності. Але загалом, на політичному тлі питання сексизму продовжує бути актуальним для всього парламенту, яке не створює комфорту» (Інтерв'ю 3).

Також, було згадано й посилення антигендерних рухів, які також зменшують комфортність й політичного середовища.

«Поза тим, некомфортно те, що зараз підняли голову, як на мене інспіровані зовні, а саме з РФ, рухи так звані за традиційні цінності. Вони також знайшли відображення в чинному парламенті, коли підміняються поняття можливості самореалізації кожної особистості, партнерського вибудовування родинних взаємин, поділу домашніх обов'язків між членами родини, це підміняється якимось російським «домостроєм» (Інтерв'ю 3).

Респондентки поділилися своїми **побажаннями стосовно змін**, які зроблять політику більш комфортним середовищем. Зокрема, були згадані

збільшення кількості жінок в уряді, залученість жінок до миротворчих процесів та зміни в громадській свідомості українців.

«Мені здається, усвідомлення того, що жінка – це теж людина і вона також може бути політиком професійним. Сексизм це те, що нажаль існує, і для мене це не просто висловлювання окремих політиків, це несприйняття політиками чоловіками жінок як професіоналок» (Інтерв'ю 4).

«В гендерному вимірі, обурена тим, що нинішній уряд Шмигала не представляє жінок. У Гончарука було 35 відсотків жінок, у публічних виступах він говорив про рівність, згадував це у своїй промові. А в другому уряді немає жінок, це маскулінний уряд, який не впроваджує політику рівності. Хочеться більше інституцій, аби було більше жінок в місцях, які приймають рішення. Наприклад, на безпековому рівні. У Європі жінки у миротворчому процесі – це поширена практика, але в Україні безпекою займаються тільки чоловіки» (Інтерв'ю 6).

«Змін у спільній громадській свідомості. Тільки усвідомлення кожним важливості цінності – «гендерна рівність» забезпечить динамічне втілення гендерно-орієнтованих принципів в діяльності кожної установи, громади та країни» (Інтерв'ю 9).

Одна з респонденток зазначила, що задоволена нинішніми змінами, направленими на збільшення кількості жінок в політиці та не бачить ідей для майбутніх змін.

«Та политика насчет женщин, насчет квот, которая особенно поднялась в последние 5 лет, она мне подходит, мне нравится, и больше я не вижу каких то изменений» (Інтерв'ю 7).

Підсумовуючи третю частину аналізу, доцільно зазначити, що переважно респондентки вважають політику комфортною для жінок. Комфортність чи не комфортність залежить в основному від особистісних рис жінки. Звучала й думка про те, що комфортність різниться у різних політичних партіях.

Респондентки озвучили ряд змін, які зробили б політику більш комфортною та дали б змогу жінкам краще втілювати свої ідеї. Серед них

збільшення кількості жінок в уряді, залученість жінок до миротворчих процесів та зміни в громадській свідомості українців.

На початку кар'єри жінки стикаються з упередженим ставленням та необхідністю доводити свою компетентність. Загалом, респондентками було озвучено такі перешкоди, як брак фінансів, стереотипне уявлення про жінок в політиці, традиційне сприйняття політики як чоловічої сфери та виховання жінок, як більш пасивних.

До перешкод, з якими стикаються жінки вже під час політичної діяльності відносяться стереотипні уявлення про роль жінки, наявність кулуарних домовленостей між чоловіками, які виключають жінок із процесу прийняття рішень, недоліки репрезентації жінок в медіа та зведення ролі жінок до обслуговуючої. Самі респондентки стикалися з проявами сексизму під час роботи, переважно з сексистськими висловленнями від чоловіків-депутатів або несерйозним сприйняттям.

Виявлені у результаті дослідження перешкоди певною мірою перегукуються з результатами попередніх досліджень, що були згадані у теоретичному розділі. Однак, було виявлені й рідше згадувані перешкоди, як то негативна репрезентація політикинь в медіа та наявність закулісних домовленостей, які виключають жінок із процесу прийняття рішень.

Доцільно зауважити, що респондентки були обізнані щодо проектів, направлених на збільшення політичної участі жінок. Зокрема, були згадані Європейська хартія рівності жінок та чоловіків у житті місцевих громад, МФО «Рівні можливості», проект NDI «Жінки це 50 відсотків успіху», Український жіночий фонд. Однак, ставлення респонденток до подібних ініціатив різнилось.

Також, респондентки озвучили ряд змін, які зробили б політику більш комфортною та дали б змогу жінкам краще втілювати свої ідеї. Серед них збільшення кількості жінок в уряді, залученість жінок до миротворчих процесів та зміни в громадській свідомості українців.

ВИСНОВКИ

Дослідження політичної участі жінок розпочалися у 1970-х роках, у зв'язку з поширенням феміністичного руху та розширенням прав жінок. Проте, протягом тривалого часу жінки лишалися виключеними з політичної сфери, а їх інтереси з політичної теорії. Гендерна критика політичної системи демонструє, що гендер та влада є пов'язаними. У результаті існуючих на пострадянському просторі гендерних контрактів, відтворюється ідея про жіночу роль. Це перешкоджає залученню жіноцтва до політичної діяльності.

Рівні аналізу залученості жінок до політики поділяють на -макро, - мікро та -мезорівні. Серед чинників, що впливають на рекрутинг жінок до політичній діяльності, виділяють політичну соціалізацію, структурні та біографічні фактори, гендерну сегрегацію. Безпосередньо під час політичної активності жінки стикаються з побутовим сексизмом, проблемами з рекрутингом, стереотипним уявленням, а також низькою підтримкою громади.

Існує законів, що регулюють участь жінок у політиці. Зокрема, рівність жінок та чоловіків передбачено Конституцією України. Проте, відсоток жінок серед політиків не сягнув 30%, хоча цей показний і збільшився порівняно з минулим складом Верховної Ради. Результати міжнародних звітів звертають увагу на низьку представленість жінок в українській політиці. Більш того, результати гендерного моніторингу парламентських виборів демонструють, що хоч гендерна квота і дотримується, та жінки переважно розташовані у другій частині списку, що зменшує їхні шанси на обрання.

За результатами інтерв'ю з жінками, що займаються політичною діяльністю на національному та місцевому рівнях, було виділено 4 основні перешкоди, з якими стикаються жінки, на відміну від чоловіків, при залученні до політичної діяльності: виховання, фінансова спроможність, а також традиція політики як суто чоловічої справи. Доцільно зауважити, що нині зберігається стереотипне ставлення до жінок у політиці, а самі жінки

розглядаються в образах матері й берегині, або навпаки егоїстки. Також, політика розглядається як суто чоловіче заняття, що також підкріплюється стереотипами. Іншим фактором було названо меншу фінансову спроможність жінок, що веде до зменшення можливостей участі у виборчій кампанії. Окремою категорією було згадано жінок на місцевому рівні, де складніше знайти бажаючих займатися політикою.

Серед перешкод, з якими жінки стикаються вже під час політичної кар'єри, було знову згадано стереотипи, а також сімейне навантаження, репрезентацію жінок у медіа, применшення досвіду жінок, ставлення як до менш компетентних при рівних умовах. Цікавою знахідкою було існування «закулісся» – чоловічі домовленості в неформальній атмосфері (як то баня чи більярд), при яких жінки не мають змоги вплинути на рішення та виключаються з процесу прийняття рішень.

Проте, була висловлена думка, що жінки не мають особливих перешкод, а все залежить від самої жінки, її особистих рис.

Виявлені гендерно зумовлені перешкоди частково перегукуються з результатами попередніх досліджень, згаданих у теоретичному розділі, проте були виявлені й рідше згадувані чинники, як то негативна репрезентація політикинь в медіа та наявність закулісних домовленостей, які виключають жінок із процесу прийняття рішень.

Респондентки поділилися випадками, коли вони або їх колежанки стикалися з сексизмом. Переважно, це були образливі натяки чи висловлення. Було озвучено те, що політикинї є незахищеними від таких проявів сексизму, так як нині немає системних механізмів направлених на попередження та протидію подібним випадкам.

У результаті аналізу, було створено аналітичну таблицю, у якій отримані перешкоди співвіднесено з -мікро, - мезо та макрорівнями аналізу залученості жінок до політики.

Респондентки продемонстрували обізнаність стосовно існуючих програм, що направлені на збільшення кількості жінок у політиці. Зокрема,

були згадані такі проекти як Європейська хартія рівності жінок та чоловіків у житті місцевих громад, МФО «Рівні можливості», проект NDI «Жінки це 50 відсотків успіху», Український жіночий фонд. Частиною респонденток було продемонстровано позитивне ставлення до таких програм. Вони вважали їх ефективними, звернувши увагу на збільшення кількості жінок в Верховній Раді та покращення громадської думки. Однак, деякі з респонденток зауважили, що ці ініціативи могли б бути більш ефективними, якби виходили не від фондів та громадських організацій, а від самих політичних партій.

Також, було виявлено ряд змін, які зробили б політику більш комфортною та дали б змогу жінкам краще втілювати свої ідеї. Серед таких змін респондентки називали збільшення кількості жінок в уряді, залученість жінок до миротворчих процесів та зміни в громадській свідомості українців.

Список використаних джерел

- Богдан, О. (2015). *Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження?* Київ: Дух і Літера.
- Верховна Рада України. (2001, 5 квітня). *Закон України «Про політичні партії»*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
- Верховна Рада України. (2005, 8 вересня). *Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>
- Верховна Рада України. (2015, 14 липня). *Закон України «Про місцеві вибори»*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
- Верховна Рада України. (2019, 19 грудня). *Виборчий кодекс України*. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
- Верховна Рада України. (1996, 28 червня). *Стаття 24 Конституції України*. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
- Жеребкина, И. А. (Ред). (2001). *Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие*. Санкт Петербург: Алетейя
- Жіночий консорціум України. (2012). *Вебсайт. Жінки у політиці*. Режим доступу <https://www.womeninpolitics.org.ua/news>
- Чірілло, Дж. (2019). *Звіт. Гендерний Аналіз Політичного Та Виборчого Процесу в Україні*. International Foundation for Electoral Systems
- Здравомыслова, Е. А., Темкина, А. А. (1996). *Теоретические подходы к проблеме политического участия: гендерное измерение // Гендерное измерение социальной и политической активности в переходный период (сборник научных статей)*. Санкт-Петербург: Центр независимых социальных исследований. Режим доступу: http://www.a-z.ru/women/texts/temkin_ir.htm
- Інформаційний портал "Жінки - це 50% успіху України". (2020, Травень 19). Режим доступу <https://50vidsotkiv.org.ua/>

- Кіммел, М. (2003). *Гендероване суспільство*. Київ: Сфера
- Темкина, А. А., Роткирх А. (2002). *Советские гендерные контракты и их трансформация в современной России. Социологические исследования* № 11. С. 4-14. Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/714/201/1218/002Temkina.pdf>
- Маєрчик, М., Плахотнік, О., Ярманова, Г. (2017). *Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей*. Київ: Критика
- Марценюк Т. (2019). *Механізми збільшення кількості жінок у політиці*
Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/mehanizmi-zbilshennya-kilkosti-zhinok-u-polititsi-134918.html>
- Марценюк, Т. (2019а). *Міжнародний досвід запровадження гендерних квот та українські реалії*. Режим доступу <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/mizhnarodniy-dosvid-zaprovadzhennya-gendernih-kvot-ta-ukrainski-realii-134924.html>
- Марценюк, Т. (2019б). *Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники*. Режим доступу <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>
- Марценюк, Т. О., Оксамитна, С. М. (2019). *Громадська думка щодо гендерних квот та жінок у політиці в Україні*. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2019. Том 2
- Мельник, Т. М. (2004). Гендер у політиці. У Скорик М. М. (ред.), *Основи теорії гендеру: Навчальний посібник* (сс. 219-266). Київ: К.І.С.
- Міжнародний документ «*Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок*». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
- Музер, Р. Дж. (2003) *Влияние избирательных систем на представительство*

- женщин в посткоммунистических государствах.* Режим доступу:
<http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/mooser.htm#7>
- МФО "Рівні можливості"/Equal Opportunities Caucus. Режим доступу
https://www.facebook.com/pg/EqualOpportunitiesCaucus/about/?ref=page_internal
- Неманежина, О. (2019) *Приниження, підлість, погрози і домагання: через що насправді проходять українські політикині.* Режим доступу:
<https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/prinizhennya-pidlist-pogrozi-i-domagannya-cherez-scho-naspravdi-prohodyat-ukrainski-politikini-134928.html>
- Фонд Демократичних ініціатив. (2015). *Опитування. Жінка у суспільно-політичному житті: упередження, можливості, перспективи - загальнонаціональне опитування.* Режим доступу
<https://dif.org.ua/article/zhinka-u-suspilno-politichnomu-zhitti-uperedzhennya-mozhливosti-perspektivi-zagalnonatsionalne-opituvannya>
- Попович, Д. (2020). *Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років.* Режим доступу:
<https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv>
- RatingPRO (2015). *Аналіз демографічної структури місцевих рад – 2015.* Режим доступу
http://ratingpro.org/research/analiz_demografichnoi_struktury_miscevyh_rad-2015.html
- Скорик, М.М. (2014). *Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь. Аналітичний звіт за результатами роботи шести фокус-груп за участю жінок – депутаток та кандидаток в депутати обласних, міських та районних рад.* Київ: ТОВ «ІТЕМ ЛТД». Режим доступу
https://wcunetwork.org.ua/public/upload/files/1398666454_WCU_politika_fin.pdf

- Троян, І. (2015). *Гендерні квоти проти статусу-кво: доступ жінок до політики*. Режим доступу <https://commons.com.ua/ru/genderni-kvoti-proti-statusu-kvo-dostup-zhinok-do-politiki/>
- Український жіночий фонд, (2019). *Прес реліз. Жінки на виборах: участь і винагорода*. Режим доступу: <https://www.uwf.org.ua/news/11585>
- Чикалова, У. І. (2001). Гендерная проблематика в политической теории. У Жеребкина, И. А. (ред.), *Введение в гендерные исследования. Учебное пособие* (с.80-107). Харьков: ХЦГИ
- Ярош, О. (2018). *Чи існує дружня до жінок виборча система?* Режим доступу <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/chi-ismue-druzhnya-do-zhinok-viborcha-sistema-134827.html>
- Dahlerup, D. (1988). *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics*. *Scandinavian Political Studies*, 11(4), 275-298.
- Inter-Parliamentary Union. (2016). *Sexism, harassment and violence against women parliamentarians*. Retrieved from <http://archive.ipu.org/pdf/publications/issuesbrief-e.pdf>
- Inter-Parliamentary Union. (2020). *Women in National Parliaments*. Retrieved from <https://data.ipu.org/women-ranking?month=2&year=2020>
- Lorber, J. (1995). *Paradoxes of gender*. Yale University Press.
- Matland, R. E., Studlar, D. T., (1996). The Contagion of Women Candidates in Single Member and Multi-Member Districts. *Journal of Politics* 58 (3), 707-733. P.709
- United Nations Ukraine. (2016). *Цілі сталого розвитку*. Режим доступу <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
- World Economic Forum. (2020). *The Global Gender Gap Report*
Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

ДОДАТОК А.

Гайд для проведення інтерв'ю

Вступ: Доброго дня! Мене звати Марта Ярош, я студентка 4 курсу Києво-Могилянської академії, спеціальність соціологія. Це інтерв'ю є складовою практичної частини мого бакалаврського диплому. Вся інформація, отримана в результаті інтерв'ю є конфіденційною та анонімною. Не існує правильних чи неправильних відповідей тому прошу Вас відповідати відверто. У ході інтерв'ю відбуватиметься аудіозапис.

Соціально демографічний блок: Ім'я, стать, вік, освіта, сімейний статус, регіон походження і проживання.

Блок 1. Рекрутинг у політику

1. Коли Ви розпочали займатись політикою?
2. Якою діяльністю Ви займались до початку політичної кар'єри?
3. На Вашу думку, чи є особливими перешкоди з якими можуть стикнутися жінки, на відміну від чоловіків, якщо вони хочуть займатися політичною діяльністю?
4. Чи були у Вас подібні перешкоди?

Блок 2. Досвід політичної участі

1. Як Ви вважаєте, які чинники можуть перешкоджати активній політичній діяльності жінок?
2. На Вашу думку, чи жінки стикаються з упередженнями у сфері політики?
3. Чи стикалися ви з упередженнями чи сексизмом під час роботи?
4. Чи знаєте Ви про випадки, коли ваші колежанки стикалися з упередженнями чи сексизмом?

Блок 3. Зміни за останні роки

1. В останні роки проводиться ряд проектів, направлених на політичну участь жінок. Чи знаєте Ви про якісь з них?

2. Чи відчуваєте Ви якісь зміни через їх діяльність?

Блок 4. Плани та побажання на майбутнє

1. Як Ви гадаєте, чи жінкам загалом комфортно у політиці?
2. Чого Вам зараз бракує, аби почувати себе комфортно?
3. Яких змін ви б хотіли для втілення своїх ідей?

ДОДАТОК Б.

Транскрипт проведеного інтерв'ю

Інтерв'ю № 1

Тривалість – 20 хв

І: Коли Ви розпочали займатись політикою?

Р: Якщо чистою політикою, то в 2014 році, вже після Революції Гідності.

І: Якою діяльністю Ви займались до початку політичної кар'єри?

Р: Я працювала в громадському секторі, і намагалася уникати запрошення у владні інституції. Я працювала переважно у сфері міжнародних відносин, безпекових студій у громадському секторі.

І: На Вашу думку, чи є особливими перешкоди з якими можуть стикнутися жінки, на відміну від чоловіків, якщо вони хочуть займатися політичною діяльністю?

Р: Знаєте, коли я починала свою політичну кар'єру, то думала, що немає. Але поступово впевнилася в тому, що нажаль вони є. Насамперед, якщо йдеться про виборчі посади, то набагато менше жінок мають достатній фінансовий капітал, який вони наприклад можуть вкласти у організацію політичної кампанії, для того, щоб бути обраними. І, відповідно, це суттєво обмежує їх можливості. Поза тим, традиційно ця галузь є більш чоловічою в Україні, ну як і в багатьох інших країнах, просто там трохи раніше ці процеси почалися. Тому чоловіки звикли покладати на жінок велику кількість роботи й відповідальності, організаційної роботи, якоїсь адміністративної роботи, навіть в політичних силах чи в виконавчих органах. І переважно, коли вже доходить до питань або висування в політичні списки, або до питань ухвалення рішень про менеджмент ресурсів, в ці питання жінки мінімально допускалися. Тому насправді це і така стереотипна історія р точки зору психології, з точки зору підходів. По-друге, це фінансова історія. Ну й третє, переважно жінки залишалися на ролях заступників, а не на керівних

посадах. Тому з другорядних, скажімо, ролей не дуже готові брати в головні й створювати собі конкуренцію. Це поступово змінюється, але поки що без додаткових стимулів, які ми ухвалили у виборчому кодексі, стосовно місцевих і стосовно національних виборів, це не так активно рухалося з місця. Після введення, сподіваюсь тимчасового, до того як ми повернемося до нормальності відображення кількості жінок у суспільстві в таку ж саму кількість жінок у нашому політикумі, до цього моменту думаю квоти будуть потрібні.

I: Чи були у Вас подібні перешкоди?

P: Ви знаєте, напевно коли вже так подумати, я мову згадати, коли я починала свою кар'єру як експерт у безпековій сфері, це теж така сфера, що переважно домінована чоловіками. Там були моменти, які ніби то бралися на обговорення, а потім хтось із старших чоловіків казав «ой, ви так гарно виглядаєте», обсипали тебе компліментами, а потім казали, ну що хлопці, перейдемо до справи. Це, звичайно, ображало. Доводилося заявляти про своє право на думку, на висловлення й таке інше. Що стосується скажімо, ситуації вже в політиці, зокрема в уряді, бо довелося працювати 3 роки в уряді на посаді віце-прем'єрки, то теж можна було прослідкувати, коли була спокуса у колег чоловіків сказати «ну що ви тут, дівчата, вставляєте свої 5 копійок». І було досить цікаво спостерігати за тим, що часто, коли були якісь напружені ситуації, то переважно точка зору жінок, які були членами уряду, була спрямована не те, щоб знайти компромісне рішення. Чоловіки ж стояли на своїй позиції, й ні сантиметру не були готові піддатися. Це з одного боку було позитивом, а з другого боку очевидно колег чоловіків певною мірою дратувало, що потрібно поступатися заради пошуку рішення, яке було компромісним.

I: Чи Ви, або ваші колежанки стикалися з упередженнями під час роботи?

Ну ви знаєте, по перше ми стикалися з великою кількістю сексизму у парламенті. Зокрема, з точки зору словесних висловлювань, різних образ, сексистських натяків, грубості. Це неодноразово траплялося в парламенті. І

нажаль, попри те, що спонтанно якась частина колег захищала одну чи іншу колегиню, проте системних рішень для унеможливлення таких випадів, зокрема ухвалення етичного кодексу у парламенті, не досягло на сьогоднішній момент. Прикро, що це ніяк не регулюється на сьогоднішній момент, і це завжди є спорадичне рішення і несистемне рішення, яке шукається на кожному окрему ситуацію. І ми продовжуємо стикатись з сексизмом і з такими упередженнями. Це досить цікаво, бо в колегах-політиках досить часто борються дві думки: з одного боку вони готові співпрацювати з вами як з колегами, а з іншого, у більшості живе в голові думка, що ваша головна функція як жінки – це щоб ви були берегинею родини. І це поки що непеєднувані речі в головах багатьох чоловіків політиків. Стикаємося, буквально напевно щодня, але це не набуває агресивних форм.

Р: В останні роки проводиться ряд проєктів, направлених на політичну участь жінок. Чи знаєте Ви про якісь з них?

І: Звичайно, що знаю. Я, як віце-прем'єрка, вперше в історії українського уряду мала повноваження по координації політики рівності між чоловіками й жінками на центральному урядовому рівні. Тобто це було віддано не тільки міністерству, яке й надалі за це відповідає – це Міністерство соціальної політики, а й на рівень віце-прем'єра. І це дозволило нам працювати для налагодження місцевої, регіональної й центральної влади, забезпечення не формальної, а практичної рівності між жінками й чоловіками, забезпечення їх необхідними інструментами. Але водночас, звичайно як віце-прем'єр, я постійно брала участь у різних скажімо мотиваційних заходах, де спілкувалася з жінками, які планують або мріють займатися політичною кар'єрою на рівні ОТГ, на рівні обласних, міських рад. До речі, зараз ми бачимо з боку своєї політичної сили, ми є одною з двох політичних сил, де є витримана квота жіноча, 30 відсотків на центральному рівні. Але готуючись зараз до виборів на місцевому рівні, ми помітили, що досить складно знайти тих активних жінок, які б були готові та зацікавлені йти та починати політичну кар'єру на місцевому рівні. Це такий серйозний виклик, яким займаються зараз наші

колеги на місцях, звертаються до нас з питаннями а де ж їх шукати, в якому секторі дивитися. Звичайно, що я знаю про велику кількість цих проектів, звичайно я їх підтримувала й підтримуватиму і ми цим займаємося і в рамках МФО Рівні Можливості, і як політикиня, яка вже чогось досягла. Я взагалі вважаю, що наш шлях зараз... У попередньому скликанні парламенту було 12 відсотків жінок, і це був найвищий показник, зараз 20 відсотків жінок, і це знову найвищий показник. Але насправді, по-перше, його все ще недостатньо, й по-друге у фракції монобільшості, жінки які прийшли в парламент, їм поки що не дають права реально брати участь в ухваленні рішень, і вони поки не готові самостійно брати участь у прийнятті політичних рішень. До цього напевно треба пройти певний шлях і набратися досвіду.

Р: Враховуючи усі зміни, що відбулися в останні роки, чи можна говорити, що жінкам загалом комфортно у політиці?

Комфортно – ні, але комфортніше – так.

І: Чого Вам зараз бракує, аби почувати себе комфортно?

Р: Думаю, що це різниться в кожній окремій політичній силі. Є певна культура й свій шлях розвитку, який або забезпечує цю комфортність, або не забезпечує. Що стосується нашої політичної сили, історично склалося, що в нас багато професійних й політично яскравих, фахових жінок. І для нас внутрішньо у політичній силі немає некомфортності. Але загалом, на політичному тлі питання сексизму продовжує бути актуальним для всього парламенту, яке не створює комфорту. Це не тільки по відношенню до тебе, якщо ти бачиш це по відношенню до іншого, це так само зачіпає. Поза тим, некомфортно те, що зараз підняли голову, як на мене інспіровані зовні, а саме з РФ, рухи так звані за традиційні цінності. Вони також знайшли відображення в чинному парламенті, коли підміняються поняття можливості самореалізації кожної особистості, партнерського вибудовування родинних взаємин, поділу домашніх обов'язків між членами родини, це підміняється якимось російським «домостроем», який у 16-17 столітті прийшов до України і нав'язував розуміння, що жінка повинна мовчати, терпіти приниження, терпіти

залежність, в тому числі й фінансову, змушена витримувати фізичні знущання. Саме тому питання подолання домашнього насилля теж для нас є важливою складовою. У нашому суспільстві, ми почали це вперше міняти у кінці 2018 року, ми прийняли закони, які дозволяють захистити громадян України від домашнього насильства. Це стосується й чоловіків і жінок, але переважна більшість випадків, це, на жаль, проти слабших фізично жінок. Тут велика кількість компонентів, які не обов'язково стосуються комфортності окремої політики чи політика в політикумі, а системніші речі, які стосуються більшої частини суспільства. Я думаю, нам на загаль як суспільству не вистачає такого глибинного усвідомлення цих маніпуляцій, які нам ці рухи намагаються нав'язати. Антигендерна політика – це взагалі про незрозумілі якості цінності.